

ייחוס האב בתרומת ביצית מאישה לא יהודייה

פתיחה

בדור האחרון ניכרת התפתחות משמעותית בטכניקה הרפואית של הפריה חוץ-גופית. הודות להתפתחות זו ישנו שימוש רב בתרומות ביצית או בפונדקאות, ומתעוררות שאלות הלכתיות חדשות. אחת מהן היא שאלת ייחוסו של הוולד במקרים שבהם אישה אחת אחראית על מחצית המטען הגנטי שלו - הביצית הגיעה ממנה, ואישה שנייה נושאת את ההיריון ברחמה ומולידה את התינוק. פוסקים רבים חיוו את דעתם בשאלה ונחלקו ביניהם. בתחילה, הדעה המקובלת על רוב הפוסקים הייתה שהאישה שנושאת את ההיריון ומולידה את הילד היא אם הוולד. ואולם בשנים האחרונות, גם עקב עדויות על פוסקים חשובים שחזרו בהם, נעשתה המחלוקת שקולה יותר, אולם לכלל הכרעה ברורה לא הגיעה.¹ לדעת הפוסקים הסוברים שהייחוס נקבע אחרי בעלת הביצית, פשוט שבמקרה שבו תורמת הביצית אינה יהודייה, הוולד אינו מתייחס אחרי אביו, שכן בן של יהודי וגויה אינו מתייחס אחרי אביו, גם אם יעבור גיור, וכפי שכתב הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פי"ב ה"ז):²

עוון זה,³ אף על פי שאין בו מיתת בית דין אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו, שהבן מן הערווה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב אף על פי שהוא ממזר והבן מן הגויה אינו בנו, שנאמר (דברים ז, ד): כי יסיר את בןך מאחרי, מסיר אותו מלהיות אחרי ה'.

אולם לאחרונה שמעתי שיש מי שטוען שגם לדעת הפוסקים הסוברים שהייחוס נקבע אחרי היולדת, במקרה של תרומת ביצית גויה, אף על פי שהיולדת היא יהודייה והוולד הוא יהודי לכל דבר, מכל מקום הוא לא יתייחס אחרי אביו. במאמר זה ברצוני לדון בסברתם של המצדדים בטענה זו, ולהראות שלענ"ד אין בה ממש.

1. סיכום השיטות השונות, ראה ספר פוע"ה כרך שני - פוריות, פרק נב - 'תרומת ביצית', עמ' 383-389, וכן שו"ת פוע"ה כרך שני - פוריות, יוחסין וגנטיקה, שער תרומת ביצית, עמ' 295-299. לעדויות על שינוי דעתם של חלק מהפוסקים בעניין ייחוס הוולד, ראה במאמרי 'ייחוס הוולד בתרומת ביצית', אסיא קא-קב, עמ' 101-108, ואסיא קג-קד, עמ' 85-86. ראיות נוספות לטובת ייחוס הוולד אחרי האם היולדת, ראה במאמרי 'עוד על ייחוס הוולד בתרומת ביצית ובפונדקאות', אסיא קיג-קיד, אייר תשע"ט, עמ' 73-80.

2. הובא ברמ"א אבה"ע סי' טז סעי' ב, ומקורו במשנה יבמות כב ע"א.

3. הכוונה למי שבא על אישה גויה.

א. הסברה שלא לייחס עובר זה אחרי אביו

אחת ההוכחות שהביאו מקצת הפוסקים לכך שייחוס הוולד נקבע אחר האישה היולדת ולא אחרי בעלת הביצית הוא דין תאומים שהייתה הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה. וכך אומרת הברייתא (יבמות צז ע"ב):

שני אחים תאומים גרים, וכן משוחררים - לא חולצין ולא מייבמין, ואין חייבין משום אשת אח; היתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה - לא חולצין ולא מייבמין, אבל חייבין משום אשת אח; היתה הורתן ולידתן בקדושה - הרי הן כישראלים לכל דבריהן.

יש לחלק בין שלושה מצבים של גיור ביחס להיריון: תאומים שאינם התגיירה לפני שנכנסה להיריון (ואביהם יהודי או התגייר אף הוא), דינם כישראלים לכל דבר והם חשובים אחים בין מן האב בין מן האם. מסיבה זו הם חייבים משום אשת אח, שחיוב זה קיים בין באחים מן האב בין באחים מן האם, וכן נוהגים בהם דיני ייבום וחליצה ששייכים רק באחים מן האב. אם אותם תאומים התגיירו רק אחרי הלידה, אין ביניהם יחסי אחווה, וממילא אין אצלם איסור אשת אח וגם לא דיני ייבום וחליצה. לעומת זאת, אם אינם התגיירה בעודה בהיריון, אותם תאומים נחשבים כאחים מן האם, וחל עליהם איסור אשת אח, אבל אינם חשובים כאחים מן האב, ולכן לא נוהגים בהם דיני ייבום וחליצה.

מדברי ברייתא זו עולה לכאורה שבעוד היחס של האם כלפי ילדיה נקבע בשעת הלידה,⁴ היחס של האב כלפי ילדיו נקבע בשעת העיבור. לפי זה יוצא שכיוון שהאבהות נקבעת בזמן של 'הורתו', ובשעת ההפריה יש כאן 'הורתו' שלא בקדושה, שכן ההפריה היא לביצית של אישה לא יהודייה, ממילא העובדה שאחר כך ישתילו את הביצית ברחם של אישה יהודייה, והיא תיחשב לאימו של הוולד, לא תעזור לנו ביחס לאביו של הוולד. יוצא מכך שאותו ולד אכן יהיה יהודי ולא יצטרך לעבור גיור לשיטה זו, אבל הוא לא יהיה מיוחס אחרי אביו, כדין כל מי ש'הורתו' שלא בקדושה ולידתו בקדושה.

ב. דחיית הטענה

לענ"ד, הטוענים את אותה טענה דלעיל טעו בשאלה המרכזית - מה נחשב רגע 'הורתו'. לדעתם רגע 'הורתו' הוא אותו רגע שבו הופרתה הביצית בזרע, ולא כך - לרגע 'הורתו' נחשב הרגע שבו הוכנסה הביצית המופרית בחזרה לרחם. מכיוון שכך, ממילא גם אם

4. ראה ספר פוע"ה שם עמ' 387 הערה 22, רשימת הפוסקים שהביאו מדין זה הוכחה שאימהות נקבעת בזמן הלידה, וממילא בתרומות ביצית היולדת היא שנחשבת לאימא. וראה שו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' ע, שדחה ראייה זו, בטענה שאין להביא ראייה ממקום שבו יש אם ברורה, שיש ספק ממתי מתחיל הייחוס אחריה, לבין מקום שבו היולדת אינה האם הגנטית. ראה גם מאמרי - 'הורתו' שלא בקדושה ולידתו בקדושה' (טרם פורסם), שבו הוכחתי ששאלת ייחוס עובר שאימו עברה גיור בעודה בהיריון תלויה במחלוקת אמוראים וראשונים, ושיש ראשונים שסוברים שהאיסור של אשת אח במקרה כזה הוא מדרבנן ולא מן התורה.

ההפריה הייתה לביצית של אישה לא יהודייה, הרי שלדעת הסוברים שאם הוולד היא היולדת ולא בעלת הביצית, הרגע שבו נקבע הייחוס אחרי האב הוא רגע ההחזרה לרחם, ואם מדובר להחזרה לרחם של אישה יהודייה, ממילא הוולד יהיה מיוחס אחרי אביו, כבכל מקום שבו האב והאם - שניהם יהודים בשעת ההיריון. ראייה לכך שרגע ההיריון נקבע בשעת החזרת העובר לרחם האישה ולא בשעת ההפריה, ניתן להביא מדברי הפוסקים שדנו בשאלת השמדת ביציות מופרות.

כך כתב שו"ת 'שבט הלוי' (חלק י סימן רלא):

אבל לענ"ד אין בזה ספק כלל... אפילו למה שכתבו תוספות (חולין לג וסנהדרין נט), אשר משמעות לשונם דאיכא גם איסור תורה⁵ ואשר כן אנו מחמירים, היינו כשהוא כבר ברחם האם, והוא בגדר נפש וחי חיי עיבור דעתידי להיות חי גמור, לא כן הרכבת זרע הבעל וזרע האישה מבחוץ, דבלי רחם לא יתפתח לעולם, פשיטא דעדין אינו נקרא נפש, וגם לא חי של עיבור.

יש כאן דברים מפורשים, שביצית מופרית מחוץ לגוף האישה עדיין אינה נחשבת עיבור כלל, ואין בה איסור הפלה. כשיטה זו כתבו פוסקים רבים נוספים.⁶ גם לגבי חילול שבת כתבו הפוסקים שאין להשוות בין חילול שבת לצורך עובר, שהותר אפילו בעובר בן פחות מארבעים יום, לבין חילול שבת לצורך הצלת ביציות מופרות שנאסר, כיוון שביציות מופרות אינן בגדר עובר. כך כתב שו"ת 'שבט הלוי' במקום אחר (חלק ה סימן מז):

לדעתי ברור דגם לבה"ג אסור לחלל שבת בזה, דעד כאן לא התיר בה"ג לחלל שבת על העוברין אפילו לפני מ' יום אף על גב דמיא בעלמא הוא, אלא בעובר תוך מעי האם... מה שאין כן זרע זה שבתוך המבחנה... דעדיין אפילו אינו בגדר תחילת עיבור, וגם אם פעם יתפתחו הדברים אולי עד שיהיה אחוז גדול מצליח בנסיון הנ"ל, מ"מ הדעת נוטה כנ"ל.

וכך כתבו פוסקים רבים נוספים.⁷

במקום אחר⁸ הראיתי שדין זה אמור לא רק בחילול שבת לצורך הצלת ביציות מופרות ובהשמדת ביציות מופרות, אלא זהו דין כללי שאומר שמעמדו של עובר מתחיל רק

5. בהפלות.

6. ראה: הרב שלמה דיכובסקי, 'ברירה טרום עוברית ומעמדו של קדם עובר', ספר אסיא יג עמ' 314-315; הרב משה שטרנבוך, 'תינוק מבחנה', בשבילי הרפואה ח, עמ' כט-ל, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תרפט; הרב חיים דוד הלוי, 'דילול עוברים והמעמד ההלכתי של עוברים במבחנה', ספר אסיא ח עמ' 4, וכן בשו"ת מים חיים ח"א סי' סא; הרב יצחק זילברשטיין, 'ברירת עוברים להשתלה למניעת ולדות פגומים ולקביעת מין היילוד - שו"ת', ספר אסיא ח עמ' 46-50; הרב מרדכי אליהו, 'השמדת ביציות מופרות' (בתוך 'השמדת ביציות ודילול עוברים'), תחומין יא, עמ' 272-273, פורסם גם בשו"ת הרב הראשי (תשמ"ח-תשמ"ט), סימן קצו, וכן בקונטרס תורת המשפחה ד, עמ' יא, תשובה לפרופ' ריצ'רד גראזי.

7. הרב חיים דוד הלוי שם; הרב יצחק זילברשטיין שם; הרב מרדכי אליהו שם; הרב יהושע נויבירט, דבריו הובאו בנשמת אברהם, אורח חיים סי' של עמ' תקמג.

8. הרב אריה כץ, 'מעמדו של ילד שנולד מהפריה חוץ גופית לאחר מות האב', תחומין לב, עמ' 96-101.

משעת הכנסתו לרחם האישה. אם כן, יש לומר אף בנידון שלפנינו - מכיוון שרגע הורתו של העובר הוא רגע הכנסת הביצית המופרית לרחם, וההכנסה היא לרחם של אישה יהודייה, ממילא לדעת הסוברים שמה שקובע את הייחוס הוא הרחם ולא הביצית, יש כאן 'הורתו ולידתו בקדושה'. כמו כן ממילא לדעה זו הוולד מתייחס אחרי אביו, גם אם הזרע הפרה ביצית של אישה לא יהודייה. למעשה (מבלי לדון בכל המשא ומתן הנ"ל), הראשון לציון הרב מרדכי אליהו זצ"ל, שבמכתב למכון פוע"ה⁹ חזר על שיטתו שהיולדת היא האימא ולא בעלת הביצית, כתב כך בפירוש במקרה של בעל כהן: 'הבן או הבת כוהנים לכל דבר', דהיינו מתייחסים אחר אביהם. כך גם נראה מסתימת כל אותם פוסקים שכתבו שבמקרה של תרומת ביצית מאישה גויה לאישה יהודייה הילד יהודי לכל דבר, ולא סייגו זאת באמירה שאותו ילד אינו מתייחס אחרי אביו.

ד. סיכום

נחלקו הפוסקים מה קובע את ייחוס הוולד אחרי אימו, האם מטען גנטי שנקבע לפי הביצית, או היריון ולידה שמתרחשים ברחם. לשאלה זו יש נפקא מינה מעשית במקרים שבהם בעלת הביצית אינה האישה שברחמה מתרחש ההיריון, היינו במקרים של תרומת ביצית או פונדקאות. לסוברים שהאימהות נקבעת אחרי בעלת הביצית, נראה ברור שכאשר מפרים ביצית של אישה לא יהודייה בזרע של יהודי, גם אם לאחר מכן הביצית מוכנסת לרחם של אישה יהודייה, הוולד אינו מתייחס אחרי אביו. גם לדעת הסוברים שהאימהות נקבעת אחרי בעלת הרחם, יש מי שרצה לטעון שבמקרה הנ"ל הוולד אינו מתייחס אחרי אביו, שכן ההפריה הייתה מחוץ לרחם, ובשעת ההפריה הופרתה ביצית של לא יהודייה. לכן יש כאן דין של 'הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה', שבו הוולד מתייחס אחרי אימו אך לא אחרי אביו. לענ"ד במקרה כזה הוולד כן מתייחס אחרי אביו, שכן רגע 'הורתו' אינו רגע ההפריה אלא רגע ההכנסה לרחם האישה היהודייה, וממילא יש כאן 'הורתו ולידתו בקדושה'. כך מוכח ממקרים רבים שבהם הכריעו הפוסקים שלביצית מופרית מחוץ לגוף האישה אין כלל מעמד של עובר.

9. פורסם בשו"ת פוע"ה כרך שני - פוריות, יוחסין וגנטיקה עמ' 300.